

"МОЛОДЬ – УКРАЇНІ"
YOUTH TO UKRAINE

**(НАУКОВІ ЗАПИСКИ МОЛОДИХ УЧЕНИХ
УЖГОРОДСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ)**

(scientific transactions of young scientists of Uzhgorod State University)

1994

Том 3

Volume 3

Закарпатський Молодіжний Демократичний Союз
Закарпатський Центр Соціальної служби для молоді
Українська асоціація студентів-істориків
Ужгородський Державний університет
Історичний факультет
Кафедра історії України

"МОЛОДЬ – УКРАЇНІ"

(НАУКОВІ ЗАПИСКИ МОЛОДИХ УЧЕНИХ
УЖГОРОДСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ)

Том 3

Ужгород:
Закарпатський Центр
Соціальної служби для молоді
1994

ПЕРЕДНЕ СЛОВО

З новим навчальним роком – нові надії. Вони надихають і зобов'язують. Вони заставляють ініціативно і продуктивно продовжувати раніше розпочату працю. Показують неподолані досі горизонти.

З чим приходимо в новий навчальний рік? З новими проблемами, і з новими набутками. Це досвідчить третій том наукового квартальника "Молодь – Україні". На разі редакційний портфель умістив доволі цікавих і об'ємних статей, завдяки котрим проторовано шлях і вглиб часового простору (у середньовіччя), і шир географічно (включно до Франції та до Сходу і Півдня України).

"Молодь – Україні" – задумано як видання серійне, з можливою перспективою стати повноцінним науковим журналом з усіма офіційними атрибутами. В умовах сьогочасної кризи, яку переживає українське суспільство, "Молодь – Україні" покликано сприяти молодим інтелектуалам в їхніх наукових розшуках. Сприяти шляхом оперативного оприялюднення і пропаганди їхніх робіт. "Молодь – Україні" не забирає хліба від газет і літературних журналів Закарпаття. Це – звичайний науковий рупор, що просто необхідний для нормального функціонування науки, особливо на стадії зміни поколінь дослідників і принесення свіжих віянь.

Пропонованим третім томом якраз прагнемо сказане ствердити більш переконливо, наочно.

21 вересня 1994 р.

Головний редактор

Роман А. Офіцинський,
аспірант кафедри історії України

МОНОГРАФІЯ ІВАНА ФРАНКА "ЖИТТЯ ІВАНА ФЕДОРОВИЧА І ЙОГО ЧАСИ"

(Джерелознавчий аспект)

Література про творчість Івана Франка (1856–1916) – колосальна. Тим не менше є проблеми, які й досі не знайшли свого висвітлення. До них належить і питання, винесене в заголовок цього дослідження. Причому подібний аспект – робота Франка над матеріалами про розвиток руської (української) літератури карпатського регіону ХVII–ХVIII ст. – був уже нами запропонований на привселюдне обговорення /42/.

Невикінчену монографію "Життя Івана Федоровича і його часи" (а властиво її робочий варіант (чистовики і чернетки), опублікований зовсім недавно) прийнято вважати першою спробою у вітчизняній історіографії створити новий науково-літературний жанр – історико-біографічний нарис /33, с.355; 30, с.167–168; 37, с.65; 43, с.594/. Від себе додамо, що у світовій літературі означеного періоду спостерігались аналогічні творчі дерзання. У Росії пальма першості належить П.Анненкову, що прославився низкою таких книг, зокрема "Матеріалами до біографії О.С.Пушкіна" (1853) /46, с.181–191/. Англієць Д.Стрейчі в передмові до своїх "Знаменитих вікторіанців" (1918) розпочав, а завершив теоретичне обґрунтування жанру француз А.Моруа в "Аспектах біографії" (1929) /45, с.6–37/.

Волею долі у 1883–1885 рр. І.Франка дуже привабила історична постать Івана Андрійовича Федоровича (10 червня 1811 – 2 липня 1870), великого галицького землевласника і громадського діяча (депутата віденського парламенту 1848 р.), юриста і письменника-модерніста. Відтак і з'явився рукопис із тринадцяти розділів, про працю над яким знаходимо цікаве інформативне повідомлення М.Гуменюка /32/.

Поклавши в основу нашої студії концепцію критики "ідеального тексту" (принципи див.: 38) спробуємо проаналізувати вказану монографію Івана Франка з метою: 1) пізнати минуле очима минулого (на різних діахронічних зрізах); 2) виявити витoki сучасних

ідей, 3) визначити характер одержаного знання, його будову і спосіб отримання.

I. Організація дослідницької праці

Епістолярна спадщина визначних людей – важливе писемне джерело. Вивчення життя та епохи І. Федоровича зайняло поважне місце у Франковому листуванні. Протягом тривалого часу спостерігається одержимість дослідника створити об'єктивну монументальну картину 1831, 1846, 1848 і 1859–1864 років, тобто картину глибинних суспільних потрясінь, які переживали тоді західноукраїнські землі.

Зацікавившись на серйозному науковому рівні соціальними рухами, економікою та політичним устроєм Східної Галичини XIX ст., Франко відразу повідомив свого духовного наставника Михайла Драгоманова (1841–1895) у квітні 1883 р. про здобутки попередньої дворічної праці та про перші відвідини маєтку Федоровичів у Вікні /2, с. 351/. Приблизно в цього часу (1883–1884 рр.) збереглися і два зошити-зшитки Франкової бібліографії польських і німецьких видань з галицької історії та статистики /36/. Очевидним є той факт, що в ході роботи були використані відомі покажчики К. Естрайхера ("Література в Галичині. 1849–1859" і "Польська бібліографія XIX століття"), А. Йохера ("Бібліографічний нарис літератури і наук у Польщі") та колективу німецьких учених ("Архів для студій над найновішими мовами і літературами").

Ділова пропозиція підприємця і мецената, нещодавнього голови львівської "Просвіти" Володислава Федоровича (1845–1917) написати біографію його батька значно вплинула на інтенсивність розшуків. Молодий науковець (у 1883 р. Франкові виповнилось 27 років) "за радою" художника Корнила Устияновича (1839–1903), близького родича Федоровичів, натрапив на справжній скарб архівних документів /14, с. 249/. Будучи редактором сатиричного журналу "Зеркало" (виходив у Львові у 1882–1886 рр.), в якому неодноразово друкувався І. Франко, К. Устиянович добре пізнав можливості свого автора /41, с. 18/. Тому вибір не був чимось випадковим.

У сімейному маєтку Федоровичів у селі Вікно (тепер – Гусятинський район Тернопільської області) зберігались оригінали художніх і наукових творів, обширна кореспонденція з 1835–1870 рр. – понад п'ять тисяч одиниць. "Листи кидають доволі світла на допитливі темні часи від 1835 до 1846, на заходи польських демократів у 40-их роках, а особливо на події 1848 року, коли Ів[ан] Фед[оро-

вич] був послом з Тернополя до сеїму Віденського", – захоплено писав Франко до Драгоманова в квітні 1883 р. /2, с. 352/.

Важливі знахідки очікували і в рукописному відділі бібліотеки Оссолінських у Львові, де зберігалося "досить багато матеріалу, особливо панцизняних інвентарів з XVIII і XIX віку, також деякі урядові меморіали (недруковані)" /2, с. 354/. Така величезна кількість джерел обумовлювала тривалі характер їх обробки і утруднювала процес шліфовки складових частин монографії. Але договір із В. Федоровичем був охоче підписаний.

Це – властивий часові звичайний юридичний документ, що засвідчив контрактні умови праці – оплату та ідейний зміст /43/. Аналіз договору дозволяє говорити про те, що І. Франка привабили і особисті наукові зацікавлення, і матеріальні стимули. Винагорода і гонорари, які вправно виплачував Володислав Федорович, на той час були життєво необхідними для молодого вченого.

Праця виявилася важкою і виснажливою. У листі до Ульяни Кравченко (листопад 1883 р.) детально і відверто змальовано процес творення замовленої книги. Нагода писати її випадала тільки пізно ввечері та вночі, бо решту часу забирали журналістські клопоти у крайовій газеті "Діло". Однак Франко усебічно використовував кожну можливість, аби завітати до Оссоленіуму, де вивчав рукописи і конспектував потрібну літературу. "Як би-м поробив так в 10 літ, то певно, що з моїх писань вийшло би на яких 50 здорових томів", – відзначив сам автор /5, с. 380–381/.

Обробка архівних матеріалів у Вікні забрала півтора року. Декілька разів мусів Івана Франко навідуватися туди. Після ціломісячної гостини у березні-квітні 1883 р., вдруге він відвідав маєток Федоровичів з одноденним візитом у середині жовтня того ж року на телеграфічний виклик господаря /3, с. 359/. Рівно через рік І. Франко знову приїхав до Вікна, де й перебував протягом місяця.

У цей період він заадресував доволі листів своїм ширим приятелям – І. Белев /8; 9; 12/, С. Кониському /10; 11/, М. Драгоманову /6/, К. Попович /7/, в яких яскраво подавав атмосферу дослідницької праці.

Ось вельми красномовний уривок з листа 5 листопада 1884 р. до Олександра Кониського: "Я доіі ще в Вікні: плінений і недугувачий. Плінаний тим, що щодня прогочув сотки листків та записок.

себто читаю та екцерпую, а недугуючий і з сидження, і з воздуха, і з їди. Тут кваплюся, щоб чиморше покінчити і вернутися до Львова, де мені грозять відняти місце при "Ділі", роблю вдень і ніч... Додайте до того ще й цілковите отшельничество і цілковиту мовчанку, так як цілий день майже нікого й на очі не бачу, живу-чи сам один у маленькому домику в огороді" /II, с.512/.

Наприкінці листопада 1884 р. Франко від'їхав до Львова, встигнувши перед тим разом із В.Федоровичем відвідати графа Р.Чарторийського в Яблуневі (біля м.Теребовля) /40, с.53/. Але ненадовго. Бо скоро повернувся і попрацював у Вікні ще тиждень у грудні. Саме тоді між паперами він виявив ряд цікавих документів, а передусім – інвентар грималівського ключа (латифундії, що охоплювала 35 сіл, у тому числі й Вікно) за 1800 р. Виявлений інвентар став надалі головною архівною знахідкою при дослідженні ним економічних відносин у Галичині другої половини ХУІІІ ст. Та його руки до спеціального аналізу дійшли аж у 1900 р. /24/.

В останніх числах грудня 1884 р. Іван Франко поділився з Іваном Белеєм новиною про інвентар грималівського ключа та інші знайдені речі і зауважив, що виявлені матеріали при допомозі трьох секретарів ("між ними одна панночка") були переписані /12, с. 515/. Пройде чимало років і в автобіографічному нарисі (січень 1909 р.) І.Франко пригадає зроблене за час свого "триразового перебування у Вікні в рр. 1883–1885" (мались на увазі, очевидно, лише довготривалі візити, позаяк він навідувався частіше) – "силу цікавих витягів з листів та щоденника Федоровича... том копій з різних документів, переписаних для мене власноручно дівчиною Марією Карнацькою, що проживала в домі діди́ча" /15, с.359/. Далі вказано і розмір винагороди: отримував від Володислава Федоровича щомісячно 25 гульденів.

У підсумку була написана українською мовою перша частина монографії, котра "лишилась в рукопису як приватна власність пана В.Федоровича" /15, с.359/. З невідомих причин робота на цьому припинилася. Та це не завадило Франку 1886 р. в журналі "Зоря" опублікувати добірку афоризмів І.Федоровича, внаслідок чого весь тираж конфіскувала цензура /13/. На щастя, "життя Івана Федоровича і його часи" дійшло до наших днів, хоча архів у Вікні згорів у вогні першої світової війни /32/. Цілком ймовірно, що це сталося 4 квітня 1915 р. в розпал запеклого бою під селом. До речі,

самраз тоді важко поранило тут австрійського солдата Йосифа Броза, згодом знаменитого югославського керівника Броз Тіто /31, с.83/. Тут він потрапив у російський полон, який став визначальним у його подальшій долі.

2. Інтерпретація опублікованих джерел

Наукова цінність монографії про Івана Федоровича вимірюється насамперед широтою використання в ній друкованих джерел про Галичину першої половини ХІХ ст. Теоретичні міркування з приводу кожної проблемної ситуації Франкові характерно підтверджувати фактами, почерпнутими з фахової літератури.

При реконструкції генеалогічного дерева Федоровичів ХУІІ–ХУІІІ вв. І.Франко послуговувався збірником "Памятники, изданные временной Комиссией для разбора древних актов" (Київ, 1852) /1, с.598/.

Не залишилися поза увагою автора і документальні свідчення та спогади про польське повстання 1831 р., які побачили світ польською мовою під назвою "Збірник пам'яток до історії повстання на Поділлі, Волині та Україні" (Львів, 1878) /1, с.48/. Описи кровопролитних сутичок неодмінно супроводжуються просторими цитатами. Наприклад, при зображенні подій 1843 р. дослідник скористався брошурою "Справа Пуцилівська в повіті Станіславській" /1, с.183/. Депутатську діяльність І.Федоровича (розділ ХІІІ) автора вважав за необхідне розкрити з допомогою багатотомного "Стенографічного звіту засідань австрійського рейхстагу" /1, с.208–298/.

Досить повно опрацьовано мемуарну літературу. На підставі спогадів учасників боїв 1830–1831 рр. написано п'ятий розділ монографії /1, с.42–56/. Особливо прихильний Франко до споминів у нографії /1, с.42–56/. Особливо прихильний Франко до споминів у нографії /1, с.42–56/. Особливо прихильний Франко до споминів у нографії /1, с.42–56/. Особливо прихильний Франко до споминів у нографії /1, с.42–56/. Особливо прихильний Франко до споминів у нографії /1, с.42–56/.

Публікації головних дійових осіб польської еміграції сороско-

вих років ХІІ ст., передусім керівників Демократичного товариства лягли наріжним каменем у канву монографії. Однак автор не подав скрупульозного аналізу цих спогадів, зокрема "Випадки в р.1840" Я.Альціато /І, с.66/ і "Демократія польська" Гельтмана /І, с.202-203/.

Так само - і з мемуарами директора львівської поліції 1836-1848 рр. Леопольда Ріттера фон Захер-Мазоха "Польські революції. Спогади з Галичини" (Прага, 1863) /І, с.44-45, 86/. Спостерігається анологічність в оцінках написаного. Однак вже 1886 р. в статті "Шевченко героєм польської революційної легенди" І.Франко критичніше відгукнувся про "Польські революції" Захера-Мазоха: "Властиве історичне зерно тої книжки дуже мале; характеристики автора пристрасні і карикатурні, факти перекручені, а іноді зовсім фантастичні. Та проте ця книжка цікава й для історика [як вислів поглядів і симпатій (а радше антипатій) цілого круга тої бюрократії, що до 1848 року панувала неподільно в Галичині" /І7, с.227/. Академік Є.Кирилюк вдруте в українській історіографії зачепив свідчення Захера-Мазоха, але тільки спопуляризував Франкові думки /35/.

При висвітленні політичної кризи 1846-1848 рр. ілюстративну функцію виконують часописи даного періоду. Це - польські газети "Рада народова" /І, с.186/, "Народна газета" /І, с.233-234/ і "Газета львівська" /І, с.234/, які щоденно виходили у Львові. Автор прагнув познайомити читача також з ідейним спрямуванням журналів "Рік" /І, с.95/, "Щоденник мод паризьких" /І, с.204/ і "Польський демократ" /І, с.94/, редакції котрих знаходилися відповідно в Познані, Львові та Парижі й Лондоні. Живу картину парламентських дебатів Франко старався відтворити посередництвом дотепних і влучних дописів сатириків з часопису "Віденська метушня" /І, с.222/ та анонімного фельетону "Доброзичливіці рейхстагу" /І, с.224,252/.

Іван Франко, як письменник, не утримався від перегляду художніх творів, написаних під безпосереднім впливом реальних подій. Сповідачи про придушення російськими військами збройних виступів 1831 р., він майстерно вмонтував у сюжет дослідження свої зауваги про поему А.Міцкевича "Редут Ордона" /І, с.10,58/. Пізніше ця поема ним була перекладена на українську мову для газети "Діло" (1907). Екскурсу у минуле роду Федоровичів супроводиться уривками з

книги "Перелік гербів шляхти корони польської" поета В.Потоцького (1629-1695) /І, с.23/. Не оминув дослідник і повість Т.Василевського "Пан Симон" /І, с.120/, публіцистичний трактат Т.Вишньовського "Панславизм або всеслов'янщина" /І, с.228/, котрі, гадаємо, варто було опустити як несуттєві.

Масштабність задуму "Життя Івана Федоровича" неможливо уявити без активного залучення доробку чільних представників австрійської, польської, української та російської історіографії - Й.Гельфферта, І.Лелевеля, М.Костомарова, В.Антоновича тощо.

"Найкраще розказана історія "жовтневих днів" і слідуєчій за ними реакції в великім 5-ти томовім ділі Гельфферта", - таку коротку, але промовисту оцінку дано студії професора права Краківського університету Йосифа Гельфферта (1820-1910), котра з'явилася під назвою "Історія Австрії від жовтневих днів 1848 р." (Відень, 1868-1886) /І, с.166/. Аналогічно мовлено і про брошуру визначного австрійського бібліографа Костанта Вурцбаха (1818-1893) "Галичина в цьому ракурсі. Найважливіше про буремний час" (Відень, 1848) /І, с.166/.

Прихильно простудіював І.Франко монографічне дослідження колишнього радника і секретаря губернатора Галичини (у 1832-1846 роках) Моріца Фрайгерра фон Залля. Його "Історія польських повстань із року 1846 (на аутентичних джерелах)" (Відень, 1867) привертала погляд Франка протягом довгого часу. У розвідці "Півстоліття. Нарис історії Австрії від р. 1840 до 1890" (1891) відзначалось: "Історія Галичини за останніх 50 літ ще зовсім не написана. Крім цінних подробиць в спеціальних монографіях як Залля" /І8, с.8/. Аналізуючи джерельну базу з історії подій 1846 р., Іван Франко у статті "Галицьке краєзнавство" (1892) висловився конкретніше і критичніше: "На жаль, джерела, якими користувався Залля при написанні своєї цінної праці... - це переважно судові акти, зізнання і протоколи допитів обвинувачених, яких нерідко катували... Тому незважаючи на величезну кількість цінних і правдивих деталей, книжка Заллі загалом не дає вірної картини подій і потребує доповнень і опростувань, що їх можуть дати лише спогади сучасників" /20, с.137/. Невдовзі у передньому слові до публікації "Спомини Руського священика [о. Крія Гладилевича] про різню 1846 року" (1896) Франко твердив про "Історію польських повстань" М. фон Залля як про книгу, що "основана була на матеріалі, доступнім тільки

одному авторові, очевидно, сторонниче, оброблені безкритично, значить... мала виразний характер офіційний і апологетичний" /22, с.1/.

Проте саме монографія Заля покладена за основу IV, V, IX розділів життєпису І.Федоровича /I, с.28-4I, 4I-56, 8I-116/. Її фактаж доповнювали відомості, виявлені в історико-літературних нарисах. Наприклад, "Галицька різня 1846 року" (Краків, 1848) публіциста А.Тессарчика була залучена завдяки тому, що містила багато цікавих оригінальних дописів від різномірних людей - очевидців різни" /I, с.9I/.

Незавершене тритомне "Повстання народу польського в р. 1830 і 1831" (Париж, 1834), написане істориком Маурицієм Мохнацьким (1804-1834), а рівно як і четвертий том монументального видання "Польща, історія та її справи" (Познань, 1846-1868) основоположника романтичної школи в польській історіографії Йоахіма Мелевеля (1786-1861), склали просторий екскурс в епоху польсько-литовської унії, наполеонівських воєн, абдикації (зречення) царського трону Константином у 1822 р., виступу декабристів у Росії. Таким чином постав IV розділ "Життя Івана Федоровича" /I, с.28-4I/.

Іван Франко вважав за доцільним залучити і фамільні хроніки. Про анонімну брошуру "Відомості про Федоровичів" (1880) він зауважив, що це добротна робота, написана "на підставі... документів та печатних свідок різних писателів" /I, с.13/. З'ясовуючи правду про 1848 рік, автор повернувся на свій бік працю "Домова хроніка Дзедушицьких" (Львів, 1865) /I, с.182,197/.

Не обійдено увагою і літературознавчі дослідження, зокрема "Історія польської літератури" (Варшава, 1882) Володимира Спасовича і "Критично-історичні та літературознавчі студії" (Берлін-Познань, 1870) Шефа Болеслава Островського. І.Франко показав помилковість їх висновків про польських соціалістів-утопістів як призвідників кровопролиття 1846 р. /I, с.90,126/. З нашої точки зору, в процесі шліфовки книги про Федоровича цей дріб'язок міг би бути виправдано опущеном.

Наукову неспроможність ідейно-теоретичних основ листа галицького постуловця Тадея Василевського до Івана Федоровича від 23 квітня 1844 р. блискуче доведено на основі "Исследования о крестьянах Западной России по актах 1700-1798" видатного українського історика Володимира Антоновича (1834-1908). На думку Фран-

ка, алогічно вважати панщину на ранніх етапах добровільною комундацією. Направомірно твердити й про розміри панщини в залежності від вартості та кількості землі "в різних часах, коли села повставали" /I, с.126/. Авторська позиція була солідарною із твердженнями Антоновича: панщина - несправедливість, примусова економічна і політична неволя; розмір панщини залежав од географічного і демографічного факторів (якості ґрунту і заселеності території).

Микола Костомаров (1817-1885) справив також сильне враження на молодого Франка (див.: 34). Наприкінці травня 1864 р. в листі до І.Балея Іван Франко просив виконати важливу річ: "може б знайшовся хто у вас і виписав би з Костомарова книги "Богдан Хмельницький" опис битви під Зборовим, а іменно той уступ, де говориться про Федоренка" /8/. Напевне Балея не встиг задовільнити Франкове прохання, бо той своєчасно не мав під руками виписок, але в пам'яті чітко тримав виклад подій 1648 р., передусім "пам'ятки" штурм, описаний обширно у Костомарова" /I, с.16/.

Свого ровесника, ґрунтовного знавця Козаччини Корнила Заклинського (1857-1884) І.Франко знав особисто. Вивітлюючи генеалогію Федоровичів, він скористався відомостями, приведеними в статті Заклинського "Зношення царя Рудольфа II з козаками і їх участь у війні угорсько-турецькій в роках 1594 і 1595" (1881). При цьому вірогідність праці не підлягала сумніву /I, с.15/.

За нашими підрахунками, у дослідженні використано більше сорока видань: 8 позицій займають збірники документів, 9 - мемуарна література, 7 - періодика (газети і журнали переважно 1848 р.), 14 - наукові праці, 5 - художні твори. Більшість із залучених публікацій зберігають і сьогодні далеко не тільки історіографічний характер.

3. Роль архівних документів

Вважаємо слушним зауважити, що невтомна праця І.Франка у бібліотеках і архівах не була річчю винятковою. Технічний бік його творчої лабораторії мало чим відрізнявся від поширеної тоді практики. Головна відмінність полягала в індивідуальній манері практичної, а головне - верифікаційної обробки документів, виявлених у процесі інтенсивних пошуків.

У Віконському архіві знаходилася маса джерел - "особливо його (Федоровича - Р.О.) власних дневників, записок і кореспонден-

цій (воіх листів около 5000)" /I, с.12/. Це відкривало перспективу історико-порівняльного підходу, т.з. "перехресного допиту документів" (за Л.Рамке). Водночас величезний рукописний маюв утруднював пошуки істини. Багато часу забирало прочитання почерку, бо коло знайомств Івана Федоровича охоплювало кілька десятків адресатів.

Відзначимо також, що Франко не був першопрохідником архіву у Вікні. Задовго до нього у 1872-1873 рр. історик і архівіст Остап Терлецький серйозно потрудився над впорядкуванням документів. Він же "прилагодав до друку вибір афоризмів пок[іийного] Івана Федоровича, списав з оповідання пані Кароліни Федоровичевої, матері Володимира, її спомини про її мужа і взявся був лагодити до друку великий філософічний твір Івана Федоровича, що по його смерті полишився невикінчений у множестві копій та переробок" /26, с.320/. Вказаний трактат - "Теперішній стан Європи" - так і не був опублікований. Прочитавши його останній розділ, Іван Франко зробив висновок про світогляд Федоровича як "панслависта федерального" /I, с.12/, тобто пропагатора ідеї злуки слов'янських народів на демократичних засадах.

Звичайно, "Життя Івана Федоровича" не могло обійтися без заглиблення у духовний світ головного героя. Благородство і добродіє поривання молодого Федоровича автор показав, привертаячи до аналізу його поетичні спроби. Вони подаються повністю мовою оригіналу (по-польськи) - "Чи така наша доля" /I, с.12-13/, "Мій 10-ий полк" /I, с.53-54/, "Плакала верба біля води" /I, с.65/, "Хто ця пані така чарівна" /I, с.72/. Паралельно дослідник вважав за доцільне привести тексти двох госпітальних свідчень, виданих у 1831 р. фельдфебелю десятого полку манавреної піхоти повсталого війська Яну (Івану) Федоровичу /I, с.61-63/.

Численні виписки із щоденника Федоровича, спогади його дружини Кароліни /I, с.19, 67-68, 100, III, 264/, лист брата Аріана /I, с.20/ мали допомогти, на погляд Франка, простежити імпульсивний життєвий шлях центральної постаті від народження (1811 р.) і до подій 1848 р., описом яких обривається монографія.

На основі інтимної кореспонденції Кароліни та Івана Федоровичів до одруження написано фактично весь III розділ /I, с.71-81/. Використано близько десяти листів І.Федоровича (І.Франком датовано лише три) і один лист його нареченої. Далі у канву твору вклю-

чево ще з десяток листів подружжя, що служили меті розкрити образ головного героя як зразкового сім'янина і обережного політика.

Загалом чільне місце відведено епістолярному надбанню Віконського архіву. Нами, підраховано, що в життєписі Федоровича використано 32 листи 17 кореспондентів. Із них - сім листів написані незадовго до 1848 р., решта ілюструють революційний трагізм селянських виступів у Тернопільському повіті. Авторів властиво аналізувати їх у порівнянні з іншими документами того періоду. Так, витяги з листів презеса (голови) тернопільської ради народової Дениса Поглодовського і представника єврейської громади Манеса Аксельрода подані поряд з уривками невголошеної промови Федоровича у парламенті на користь відкриття світської гімназії у Тернополі. Сюди залучено і петицію жителів Тербовлі /I, с.246-251/.

На думку Івана Франка, ситуація в повіті, охопленому аграрними заворушеннями і епідемією холери, здатні прояснити листи управителів маєтків Федоровича-Бавера /I, с.213, 227/, Айгнера /I, с.212, 225, 227/, Краюнянського /I, с.153/, його знайомих - землевласників Вислоцького і Боржемського /I, с.278/. Листи безпосередніх свідків подій особливо часто цитуються в XII розділі /I, с.162-208/. Подеколи автор додавав коротку супровідну характеристику використаному епістолярному джерелу. Так, міркування власника села Туровки Адольфа Розвадовського (24 квітня 1848 р.), в молодості - радикала, про неможливість ліквідації кріпосного права прокоментовано: "Комічно виглядає тога гордість у демократа-революціонера..., коли панщина de facto була вже знесена цісарським патентом" /I, с.154/. Вдало підключено до сюжету і цікаві свідчення про "заразу патенту" (боротьбу за звільнення від кріпацтва), почерпнуте з листа 30 січня 1847 р. власника с.Гришалова Антима Никоровича /I, с.145/ і з листів 18 лютого 1846 та 18 лютого 1848 р. із Західної Галичини (с.Бірча) Адама Ковальського /I, с.105-106/.

Найбільш цінними в джерелознавчому вимірі є листи заможного львів'янина Валентія Гіцкевича (приведено уривки із семи листів). Пізніше у публікації "Причинки до історії 1848 р." (1909) і "Батько й дочка (із паперів Івана Федоровича)" (1910) вони поряд з іншими проаналізованими вище епістолярними свідченнями побачили

світ /28;29/. У них відображено революційні зміни у Львові весною 1848 р. У примітках Франко доповнив їх витягами з офіційних матеріалів. Це - звернення львівських демократичних кіл до австрійського уряду з вимогою автономії та політичних свобод для Галичини /I, с.163-165/, статут новоствореної гвардії народової /I, с.191-192/.

Велику вагу мають просторі листи Тадея Василевського до Івана Федоровича, в яких знаходимо глибокі аналітичні оцінки поточної ситуації. Наприклад, подавши його лист від 23 квітня 1844 р., І.Франко використав прекрасну нагоду спростувати пізніші самовихваляння польської шляхти як ініціатора знесення панщини /I, с.125-132/.

"Меморіал у справі стосунків підданчих, призначений для сейму станового 1842 р., запропонований Казиміром Красицьким у квітні 1841" зберігався в рукописному відділі Оссоленіуму. Франко детально проаналізував його в статті "К истории просвещения в Галиции" (1893) /21/. У "житті Івана Федоровича" мала відбутися презентація знайденого джерела. Дослідник вирішив зупинитися тільки на проекті земельної реформи Красицького. Уважно вивчивши документ, він приходить до висновку, що мова йде "не о надання хлопам власності, але попросту о побільшення хлопської гіпотeki, щоб хлоп не тільки своїм подвижним мастром, але також і ґрунтом відповідав за податки, довги і за панщизняні повинності" /I, с.118-119/.

Працюючи у бібліотеці Оссоленських Іван Франко натрапив і на багатий "Збір матеріалів до історії знесення стосунків підданчих в Галичині" Мауриція Країнського, який склав окремих фонд. Тут зберігався і згаданий меморіал Красицького. Учений наголосив, що "ті внески, а також інші меморанди, проекти, протоколи" з фонду Країнського варті окремої студії /I, с.142-143/. Вони були всебічно використані І.Франком згодом у книжках "Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині" (1898) /23/, "Громадські шпихлірі в Галичині (1784-1840)" (1907) /27/, статті "Лук'ян Ковилиця" (1902) /25/ та ін. Серед документів, зібраних М.Країнським, очевидно, зберігались і відбитки цісарських патентів (указів), котрі майже повністю приведені в монографії. Це - патенти від 12 листопада 1846 р. /I, с.139/, 17 квітня 1847 р. /I, с.142/, 17 квітня 1848 р. /I, с.150-151/, 15 серпня 1849 р. /I, с.155-156/, а також деякі урядові постанови, на які відсутня атрибутика.

х х х

Характерними рисами наукового стилю монографії "Життя Івана Федоровича і його часи" є толерантні та лояльні підходи до кожного рукописного чи друкваного слова. Коментарі використаних джерел і літератури носять обережний, почасти анотативний характер. Годі було очікувати іншого від молодого дослідника, котрому бракувало спеціальних знань. У подальших дослідженнях Франко став вимогливішим і принциповішим у критиці тих же матеріалів.

Чи вдалося Івану Франку виконати поставлене завдання? Безперечно, ні. Він заглибився надто далеко у змальовання епохи, фону, забуваючи часто про свого героя. Зіткнувшись з оригінальними архівними свідченнями, Франкові варто було би провести серйозні підготовчі роботи - оперативно опублікувати ряд тематичних збірників з невеликими передмовами. Це суттєво би полегшило і прискорило процес написання "Життя Івана Федоровича", привело до повноцінного втілення задуму.

У підсумку знайомство з Володиславом Федоровичем мало вирішальне значення для подальшої творчої долі І.Франка. Незважаючи на фіаско з історико-біографічним нарисом про І.Федоровича, затрачена праця була винагороджена в майбутньому. Публікації, прямо чи опосередковано пов'язані з монографією "Життя Івана Федоровича і його часи", складають лівову частку в науковій спадщині Франка. Очасні дослідники подій 1846 та 1848 років у Галичині, зокрема З.Кузьміна /39/ і О.Полянський /44/, відзначають Франкові пріоритети і унікальність проробленої праці (як відомо, архів у Вікні згорів).

Ранній Франко-історик показав себе копітним науковцем, а в цілому подав зразок справжнього новаторства у пошуках адекватного жанру.

Літературні вказівки:

I. Першоджерело

- І. Франко І. Життя Івана Федоровича і його часи // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. - К.: Наук.думка, 1976-1986. - Т.46. - Кн.І. - С.7-298. (Далі - Франко І. Том...).

II. Листи Івана Франка

2. До М.П. Драгоманова (Нагуєвичі, 24 квітня 1883 р.)//Франко І. - Т.48. - С.351-355.
3. До М.І. Павлика (Львів, 9 або 10 жовтня 1883 р.)//Там же. - С.358-361.
4. До М.І. Павлика (Львів, 17 жовтня 1883 р.)//Там же. - С.362-364.
5. До Уляни Кравченко (Львів, 30 листопада 1883 р.)//Там же. - С.378-383.
6. До М.П. Драгоманова (Львів, 4 грудня 1883 р.)//Там же. - С.383-386.
7. До К.К. Попович (Львів, 28 березня 1884 р.)//Там же. - С.405-408.
8. До І.М. Белея [Нагуєвичі, кінець травня - початок червня 1884 р.]//Там же. - С.452.
9. До І.М. Белея (Нагуєвичі, II червня 1884 р.)//Там же. - С.457.
10. До О.Я. Кониського (Вікно, 5 листопада 1884 р.)//Там же. - С.488-490.
11. До О.Я. Кониського (Вікно, 24 грудня 1884 р.)//Там же. - С.509-513.
12. До І.М. Белея [Вікно, кінець грудня 1884 р.]//Там же. - С.514-515.
13. До М.П. Драгоманова (Львів, 2 лютого 1886 р.)//Франко І. - Т.49. - С.22-23.
14. До М.П. Драгоманова (Львів, 26 квітня 1890 р.)//Там же. - С.236-252.
15. До редактора видавництва "Neuders Konversations lexicon" (Львів, 18 січня 1909 р.)//Франко І. - Т.50. - С.357-368.

III. Праці Івана Франка (вказується першопублікація)

16. Польське повстання в Галичині 1848 року//Зоря. - 1884. - № 1-10, 14-19//Франко І. - Т.46. - Кн.1. - С.352-415.
17. Шевченко героєм польської революційної легенди//Зоря. - 1886. - № 6//Франко І. - Т.29. - С.210-248.

18. Півстоліття. Нарис історії Австрії від р. 1840 до 1890//Народ. - 1891. - № 7,9//Франко І. - Т.46. - Кн.2. - С.7-23.
19. Curriculum vitae (Відень, 18 травня 1893 р.)//Жовтень. - 1886. - № 5//Франко І. - Т.29. - С.77-82.
20. Галицьке краєзнавство//Kurjer Lwowski. - 1892. - 31 липня-14 серпня//Франко І. - Т.46. - Кн.2. - С.116-150.
21. К історії просвіщення в Галичині//Киевская старина. - 1893. - Т.43//Франко І. - Т.46. - Кн.2. - С.179-188.
22. Спомини руського священика про різню 1846 року//Записки наукового товариства ім. Т.Шевченка у Львові. - 1896. - Т.12. - Міс. - С.1-3.
23. Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині. - Львів, 1898//Франко І. - Т.47. - С.7-123.
24. Грималівський ключ в р.1800//Часопис правничий і економічний. - 1900. - Т.1//Франко І. - Т.44. - Кн.2. - С.550-611.
25. Лук'ян Кобилиця. Епізод із історії Гуцульщини в першій половині XIX в.//ЗНТШ. - 1902. - Т.49//Франко І. - Т.47. - С.248-289.
26. Д-р Остап Терлецький. Спомини і матеріали//ЗНТШ. - 1906. - Кн.6//Франко І. - Т.33. - С.304-370.
27. Громадські шпихлірі в Галичині. 1784-1840 /Збірка документів і розвідка д-ра Івана Франка. - Львів: НТШ, 1907. - LXXXIV + 168с.
28. Причинки до історії 1848 р.//ЗНТШ. - 1909. - Т.88. - С.94-99.
29. Батько й дочка (Із паперів Івана Федоровича)//ЗНТШ. - 1910. - Т.93. - С.70-89.

IV. Франкознавчі та дотичні студії

30. Басс І., Каспрук А. Іван Франко: життєвий і творчий шлях. - К.: Наук. думка, 1983. - 456 с.
31. Гиренко М. Мико́л Броз Тито: Политическая биография//Новая и новейшая история. - 1990. - № 2. - С.81-106.
32. Гуменик М. І.А.Франко - дослідник І.А.Федоровича//Іван Франко і світова культура: Матеріали міжнар.симпоз. МБШО: у 3-х кн.

- К.: Наук. думка, 1990. - Кн. 2. - С. 391-393.

33. Дей О. Іван Франко: життя і діяльність. - К.: Дніпро, 1981. - 355 с.
34. Злупко С. Зв'язки м. І. Костомарова із Західною Україною//Український історичний журнал. - 1967. - № 5. - С. 42-49.
35. Кирилук Є. Легенда чи епізод з біографії//Іван Франко. Статті і матеріали. - Львів, 1964. - Вип. II. - С. 87-97.
36. Корнейчик І. Бібліографія в науковій діяльності І. Франка// Там же. - 1965. - Вип. I2. - С. 89-103.
37. Кравець М. Іван Франко - історик України. - Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1971. - 203 с.
38. Кузнецов М., Розов М. Научный текст как источник в историко-научном исследовании//Методологические проблемы историко-научных исследований. - М.: Наука, 1982. - С. 310-319.
39. Кузьмина З. Іван Франко и революция 1848 года в Галиции. - Петрозаводск: Карелия, 1971. - 130 с.
40. Медведик П. "На нашім золотім Поділлі..."//Шляхами Івана Франка на Україні: Путівник/Упоряд. М. Мороз. - Львів: Каменяр, 1982. - С. 47-58.
41. Нановський Я. Корнило Миколайович Устиянович. - К.: Мистецтво, 1963. - 62 с.
42. Офіцинський Р. Джерелознавча основа праці Івана Франка "Карпаторуське письменство ХVII-ХVIII вв."//Тези народознавчої науко-родження Олександра Маркуша. 25-26 жовтня 1991 року. - Хуст, 1991. - С. 59-60.
43. [Панашенко В.] Коментарі. Життя Івана Федоровича і його часи//Франко І. - Т. 46. - Кн. I. - С. 593-594.
44. Полянський О. Крестьянское восстание 1846 г. в Галиции: Автореферат дис.... канд. ист. наук. - Львов, 1985. - 28 с.
45. Померанцева Г. Биография в потоке времени. - М.: Книга, 1987. - 364 с.
46. Чудакова М. Беседы об архивах. - М.: Мол. гвардия, 1975. - 270 с.